

EEN STUKJE GESCHIEDENIS *)

door

A. A. H. HAMER.

Eenige maanden geleden opperde ik op een Bestuursvergadering der A. T. V. het denkbeeld, dat het wel interessant zou zijn eens een kort overzicht te geven van hetgeen er in den loop der jaren door de Amsterdamsche Universiteit gedaan is voor het onderwijs in de Tandheelkunde en voor Tandheelkundige hulp aan onvermogenen. Het oogenblik daarvoor is juist nu bijzonder geschikt, niet alleen door het bedanken van Prof. Rotgans als hoogleeraar, aan wien ook in het bijzonder het onderwijs in de tandheelkunde was opgedragen en door de veranderde inzichten die schijnen baan te breken in de verhouding „Onderwijs en Armenzorg” blijkende o. a. uit de benoeming van Collega Van der Molen tot hoofd der Gemeentelijke Tandheelkundige polikliniek, waardoor zonder twijfel groote veranderingen en verbeteringen zullen komen in de hulp verleend aan het tandlijdend volk, maar ook omdat we weer staan aan den vooravond van een reorganisatie van het tandheelkundig onderwijs, waarbij we de tegenstelling „vakschool” of „zuiver universitaire opleiding” belichaamd vinden in de universiteiten Amsterdam en Utrecht.

Ik meen natuurlijk een vakschool steunende op en gebruik makende van de hulpmiddelen die een academiestad biedt, in nauwe samenwerking met de medische, maar toch met een onafhankelijke tandheelkundige faculteit, zooals de oude O & E Commissie zich dat ongeveer gedacht en de Amsterdamsche medische faculteit gewenscht heeft, doch welk systeem nu, geënt op een onverschillige faculteit (omdat het h  r systeem niet is) een fiasco is gebleken of dreigt te worden.

Ik wensch mij tot Amsterdam te beperken; wie zich geroepen

---

*) Vrij naar eene causerie gehouden in de A. T. V. Club op 19 Februari 1921.

mocht voelen de volledige geschiedenis van de Tandheelkunde in Nederland te schrijven zal daaromtrent belangrijke gegevens vinden o. a. in brochures van Dr. Th. Dentz, 1876—1882—1895, van John E. Grevers 1894, Dr. v. d. Hoeven, Prof. Burger, Anema, Mertens en in Tijdschrift-artikelen. Alleen uit de Rede gehouden door Dr. Th. Dentz bij de inwijding van het Tandheelkundig Instituut te Utrecht den 21 Oct. 1895 wil ik iets aanhalen.

„Mijne Heeren! Het is heden dertig jaren en vier maanden geleden (22 Juni 1865) dat te dezer stede, op initiatief van Prof. Snellen, eene inrichting werd geopend, bestemd tot het kosteloos verstrekken van genees- en heelkundige hulp aan on- en minvermogenen, voor zooverre het de behandeling betrof van eenige speciale ziekten, waarvan de studie allengs zoo uitgebreid was geworden, dat overal, in Europa en daar buiten, specialiteiten waren opgetreden, geneesheeren, voor wie de geheele geneeskundige wetenschap te omvattend was geworden om elk onderdeel ervan naar eisch te kunnen behartigen. — Behalve de hulp aan de zieken te verleen, zou die inrichting dan tevens bestemd zijn tot het verstrekken van onderwijs aan geneeskundigen en candidaatgeneeskundigen.

Zoo stelde Prof. Snellen mij voor de afdeeling voor Tandziekten voor mijne rekening te nemen. — In hoeverre eene dergelijke inrichting naast de Universitaire, recht had van bestaan, lag buiten mijne beoordeeling. Dat Prof. Snellen, die toen onder den onmiddellijken invloed van Donders stond, haar wenschelijk achtte, was voor mij genoeg om er ook mijne zwakke krachten aan te wijden.”

En verder:

„Onze „Kliniek,” zooals zij alhier in de wandeling genoemd werd, heeft intusschen gaandeweg bewezen, dat ze recht had van bestaan. Tal van lijdens vonden er hulp, tal van studenten ontvingen er onderwijs, terwijl het gemeentebestuur dezer stad ons een lokaal kosteloos afstond, en de kosten, verbonden aan onderhoud en bediening, bestreden werden door vrijwillige bijdragen.

Toen in September 1877 een lectoraat in de Tandheelkunde aan deze Universiteit werd gesticht, is intusschen de verhouding der afdeling „Tandziekten” tot de overige eene andere geworden.

Een onmiddellijk gevolg immers van mijne benoeming tot lector was, dat voortaan de afdeling „Tandziekten” zelfstandig kon optreden, niet meer afhankelijk was van den destijds te schaars verstrekten geldelijken steun, en kon uitzien naar een haar van Rijkswege aan te wijzen localiteit.”

Dr. Dentz was de eerste in Nederland die, zij het officieus, poliklinisch onderwijs gaf in de tandheelkunde, doch hoe zonderling het ook moge klinken, aan de Amsterdamsche Universiteit werd voor het eerst in ons land iemand officieel met het onderwijs in de tandheelkunde belast. Toen de wet van 1876, die de scheiding van arts en tandmeester bracht, in werking trad, werd in 1876 Prof. J. W. R. Tilanus, die naast Prof. Wurfbain hier de chirurgie doceerde, uitdrukkelijk opgedragen onderwijs te geven ook in de krijgs-chirurgie en in de Tandheelkunde.

De benoeming van Dr. Dentz tot lector in de tandheelkunde dateert van Sept. 1877.

Straks kom ik hierop nog terug; eerst moet ik even aanroeren de kwestie „Onderwijs en Armenzorg” omdat deze bij de Amsterdamsche Universiteit onafscheidelijk aan elkaar gekoppeld zijn en daar beurtelings in belangrijkheid domineeren of laat ik zeggen om den voorrang strijden.

Het „Rapport aan den Gemeenteraad van Amsterdam van de Commissie van onderzoek naar de wijze van voorziening in meerdere ziekenhuisruimte, zoowel uit een oogpunt van armenzorg als van onderwijs,” welke commissie benoemd werd in de Gemeenteraadsvergadering van 11 Maart 1914, geeft ons daarvan een zeer duidelijk beeld en ik zal daarom zoo vrij zijn daaruit een en ander aan te halen.

Reeds in 1902 werd een dergelijke commissie benoemd, wier Rapport verscheen in 1907. Ik haal dit aan om te bewijzen, met welke vlugheid er gewerkt wordt. „Dat rapport verscheen in 1907 en verschafte belangrijke gegevens over aard, omvang,

plaats en kosten dier gestichten. Praktische voorstellen zijn uit dit rapport nog niet voortgekomen, omdat reeds kort na het verschijnen daarvan de wenschelijkheid naar meer gasthuisruimte van anderen aard op den voorgrond begon te dringen. Toen bij de begroting van het jaar 1912 in den Raad de aandacht werd gevestigd op het ernstige gasthuis-tekort, kon de Wethouder voor het Armwezen, de indiening van plannen tot afdoende verbetering daarvan toezeggen."

Vervolgens: „Burgemeester en Wethouders dienden d.d. 3 Juni 1913 na het advies te hebben ingewonnen van de betrokken autoriteiten bij onderwijs en armenzorg een voordracht in, waarbij den Raad in overweging werd gegeven, Burgemeester en Wethouders uit te noodigen, plannen voor te bereiden met begroting van kosten, strekkende tot den bouw van een nieuw gemeenteziekenhuis, bestemd voor het Hooger Onderwijs in de geneeskunde, gelegen in het uitbreidingsplan Zuid.

Voordat de behandeling van deze voordracht in den Gemeenteraad plaats had, werd de heer J. L. C. Wortman, directeur van den Gemeentelijken Geneeskundigen Dienst uitgenoodigd, het vraagstuk in zijn geheel zoowel uit een oogpunt van armenzorg als van onderwijs in studie te nemen. Na een inleiding door hem gegeven in een bijeenkomst van Gemeenteraadsleden op 24 November 1913, tevens bijgewoond door leden der Faculteit en het College van Curatoren, de Commissie voor de Gemeentegasthuizen met de Directeuren dier gasthuizen en de Directie van de afdeling Publieke Werken, had een belangrijke bespreking plaats over den bouw van een nieuw academisch ziekenhuis „en bloc" voor ongeveer 1000 zieken".

Nog enkele kleine aanhalingen:

„Door Prof. Winkler werd erop gewezen, dat de samenkopeling van onderwijs aan armenzorg de oorzaak was geweest, dat het onderwijs op den duur in den knel was gekomen. In zijn nota als bijlage 3 in het verslag opgenomen, geeft hij een uitvoerig exposé hoe de menging van beide, in den loop der jaren op den voorgrond getreden eischen, ten nadeele van het onderwijs is gekomen. Het resultaat van de gevoerde politiek — zoo

werd in de Commissie betoogd — is geweest dat de verpleging in de gemeentegasthuizen in goede conditie verkeert, maar de toestand van het onderwijs achterlijk is met gebrek aan laboratoriumruimte, aan musea, goede poliklinieklokalen en andere onderzoekvertrekken. Bleef de toestand zooals hij nu is, dan zou de medische school, het zwaartepunt der Amsferdamsche Universiteit, na 10 jaren verlopen zijn. Het aantal artsen, geëxamineerd in Amsterdam, in verhouding tot dat aantal in de Rijksuniversiteiten, is van 1906 tot 1913 teruggegaan van 105 % tot 77,5 %.”

Ik moet U nog iets mededeelen, dat straks te pas komt n.l.

„Van de eerst noodig geoordeelde Ophthalmologische kliniek vernam men niets, ofschoon men daarvoor over het legaat Borski de beschikking had. Dit ging zoover, dat Prof. Straub, die geen man van woorden maar van de daad was, kortaf zijn maatregelen had getroffen om bij het einde van den cursus heen te gaan zonder verder iemand iets te zeggen. Dit is gelukkig uitgelekt. Dr. Zeeman nam in het curatorium het initiatief en onder de pressie van den toenmaligen burgemeester Van Leeuwen bouwde Armenzorg ditmaal met instemming en advies der faculteit de ophthalmologische kliniek in het Wilhelmina-gasthuis.”

En ook:

„Had Armenzorg niet Onderwijs op sleeptouw genomen en was niet Armenzorg door Onderwijs gesleept, dan was er in het geheel niets tot stand gekomen. Nu is er tenminste menige goede verbetering van het gasthuis tot stand gekomen, waarvan de gevolgen indirect ook aan het onderwijs ten goede komen. Ongewijfeld. Maar voor de directe onderwijsbelangen is dan ook al heel weinig gedaan en met de laboratoria- en onderwijsruimten is het in het Binnengasthuis thans ook zoo treurig gesteld, dat het in alle universitaire ziekenhuizen hier te lande veel beter is dan in Amsterdam.”

Dat alles zal alleen dienen om te bewijzen, dat die twee onafscheidelijk aan elkaar verbonden zijn, n.l.

„De Commissie is eenparig van oordeel dat er groot plaatsgebrek is en in verband hiermede een groote uitbreiding der gelegenheid tot verpleging noodig is; zij erkent de noodzakelijk-

heid eener verbetering der hooger onderwijsstoestanen en neemt aan dat de plannen ter voorziening in Armenzorg en Onderwijs geen scheiding van belangen gedoogen."

Ik ben wat uitvoerig geweest met citeeren uit dit belangrijke rapport opdat U daardoor beter mijn houding zoude kunnen begrijpen als adviseur der Med. Faculteit inzake het eventueel te bouwen Tandheelkundig Instituut: et tout savoir c'est tout pardonner, n'est-ce pas?

Ik kom dan nu aan mijn eigenlijke onderwerp, dat ik in drie tijdperken kan verdeelen:

het eerste gedeelte, dat niemand zoo goed weet als de heer Grevers, die ik dan ook om inlichtingen heb verzocht en die zelfs zoo vriendelijk is geweest ons hier met zijn tegenwoordigheid te vereeren,

het tweede gedeelte, dat eigenlijk mij alleen volkomen bekend is en dat ik U, gestaafd door authentieke documenten, voornamelijk wensch mede te deelen,

het derde gedeelte, waarin het tegenwoordig Bestuur der A. T. V. zoo'n groote rol heeft gespeeld en dat in het T. v. T. in het kort beschreven is door collega Louis Frank.

Zooals ik reeds zeide werd Prof. Tilanus door Minister Heemskerk Az. in 1876 officieel met het onderwijs in de Tandheelkunde belast van welke opdracht hij zich kweet door, gewoonlijk in Januari, bij de chirurgie van het hoofd tevens eenige colleges aan de tandheelkunde te wijden, die waarschijnlijk wel hoofdzakelijk over kaakchirurgie en extractie zullen hebben gehandeld.

Doch het pleit voor het scherpzinnig inzicht van ZHGel. dat hij reeds in 1878 den heer J. E. Grevers als onbezoldigd assistent in de tandheelkunde aanstelde, aan wien hij geheel de leiding van de tandheelkundige polikliniek overliet en die tevens een cursus in de extractie-leer en diagnostiek gaf. Toen in 1893 Prof. Tilanus werd opgevolgd door Prof. Rotgans eveneens met de opdracht tandheelkunde te doceeren, werd de heer Grevers in

1894 toegelaten als privatdocent en tevens officieel Hoofd der Gemeentelijke Tandheelkundige Polikliniek op een jaarwedde van f 300. Dit vorstelijk honorarium vermeerderde natuurlijk ook de moreele verplichtingen van den privatdocent, die nu colleges ging geven in anatomie, histologie en pathologie der tanden benevens driemaal per week een cursus in extractieleer en diagnostiek.

Geboren verzamelaar begon de heer Grevers direct een museum aan te leggen van hulpmiddelen voor het onderwijs als: makro- en mikroskopische praeparaten, lantaarnplaten, wandtafels en last not least een bibliotheek, met het U allen bekende schitterende resultaat.

Van 1878—1898 werd de tandheelkundige polikliniek gehouden in het Binnengasthuis onder „de klok”, welk lokaal tevens voor huidziekten en interne geneeskunde dienst moest doen. Na 1898 werd de kliniek ondergebracht in een, weliswaar, hoogst primitief doch eigen lokaal bij de Bank van Leening.

In 1908 kwam de benoeming van den Amsterdamschen Privaat-Docent tot Directeur-lector aan het Tandheelkundig Instituut te Utrecht. De tandheelkundige polikliniek hier verdween daarna uit de lombard en werd weer ondergebracht in het Binnengasthuis in een lokaal van Prof. Burger.

In dien tijd zagen wij in de stomatologen het grootste gevaar voor de tandheelkunde. Het deed ons daarom veel genoeg dat er een tandheelkundige aan het hoofd van het Utrechtsch Instituut kwam en ik meende vooral dâárom het privaat-docentschap alhier te moeten aanvragen waartoe ik in April 1909 dan ook werd toegelaten.

In kliniek geven was is getraind; reeds in mijn Utrechtsche jaren 1887—1890 dreef de polikliniek bij afwezigheid of ongesteldheid van Dr. Dentz en in de vacaties geheel, doch ook in gewone omstandigheden gedeeltelijk, op mij; terwijl ik hier in Amsterdam, soms gedurende langen tijd, den heer Grevers dikwijls verving. Ik stelde mij dus voor met het geven van poliklinisch onderwijs aan de a.s. medici nuttig werk te kunnen doen.

Om voor mij ondoorgrondelijke redenen, wenschte echter

Prof. Rotgans toen zelf weer Hoofd van de Gem. Tandheelkundige Polikliniek te worden, terwijl zijn assistent Dr. Backer werd aangesteld om kliniek te geven, later daarin bijgestaan, zooals U weet, door collega Margadant. Ik deed daarom geen verdere stappen. Voor het geven van theoretisch onderwijs ontbraken mij bekwaamheid, lust, tijd en gelegenheid. Wèl bleef ik, en met zeer veel genoegen, adviseur in tandheelkundige kwesties, en hieromtrent wensch ik U in het bijzonder eenige mededeelingen te doen.

Reeds herhaaldelijk is er sprake geweest om het Tandheelkundig Instituut naar Amsterdam te verplaatsen, ofwel hier een 2e Instituut op te richten, zoo mogelijk met Rijkssubsidie. Minister Kuiper heeft, naar ik meen, met den heer Grevers reeds naar geschikte gebouwen of terreinen omgezien. Het door het Rijk gestichte of gesubsidieerde Instituut zou dan, om zeer begrijpelijke redenen, geheel onafhankelijk moeten zijn van de Sted. Universiteit, hetgeen niet gewenscht was.

Deze Tandh.-Instituut-plannen kwamen telkens weer boven, maar nooit is de verwezenlijking zoo nabij geweest als in 1913, als uitvloeisel van een aan mij gericht schrijven van de Medische Faculteit van 5 Oct. 1912, luidende als volgt:

„Mede uit naam van mijn ambtgenooten Burger en Lanz neem ik de vrijheid tot U onderstaand verzoek te richten met welks beantwoording U ons een goeden dienst kunt bewijzen.

Het zoude ons aangenaam zijn om zoo nauwkeurig mogelijk als de omstandigheden toelaten te weten wat de kosten voor bouw, inrichting en exploitatie van een tandheelkundig instituut in Amsterdam zouden bedragen.

Indien mogelijk verkregen wij gaarne de noodige kennis omtrent: 1e. vermoedelijke grootte en prijs voor een gebouw, den grond niet medegerekend en het gebouw met sousterrain, twee verdiepingen en zolder bestaande gedacht; 2e. de vermoedelijke prijs van den inventaris; 3e. het onderwijzend en bedienend personeel, aantal, honoraria en 4e. de uitgaven voor jaarlijksch onderhoud. Gij zult ons verplichten indien mogelijk daarnaas! Uw meening te willen mededeelen omtrent de vermoedelijke ont-

vangsten van de niet-onvermogene patiënten aan zulk een instituut behandeld. Naar ik meen zou onder den bestaanden nood in het onderwijs voor toekomstige tandheekkundigen gerekend kunnen worden op een honderdtal leerlingen, beginnend met pl.m. 25 en jaarlijks met 25 vermeerderend totdat het honderdtal verkregen is. Hieruit laat zich een inkomst van f 5000—f 20.000 berekenen. Beleefd verzoek ik U dit schrijven als geheel confidencieel te beschouwen daar wij noch de faculteit thans bepalen kunnen welke de portée van deze vraag en Uw antwoord daarop zal zijn.

U bij voorbaat onzen hartelijken dank voor Uwe moeite uitsprekend, ben ik,

Hoogachtend,

Uw dw.

w.g. J. ROTGANS."

Het is geen indiscretie, dat ik dezen brief voorlees, want bij het vertrek van Prof. Rotgans heb ik gevraagd of ik van zijn gegevens gebruik mocht maken, waarop ik een bevestigend antwoord kreeg.

Mijn antwoord daarop is het volgende stuk geweest.

„Het onderwijs in de tandheekkunde aan de Amsterdamsche Universiteit is, evenals de tandheekkundige hulp, die te dezer stede aan on- en minvermogenen verstrekt wordt, niet zooals men dit billijkerwijze kan verwachten.

Onbekendheid met hetgeen kan en moet gedaan worden om de meest verspreide ziekte, de tandcaries en de gevolgen daarvan te bestrijden en met hetgeen in het buitenland reeds sedert vele jaren gedaan wordt, moge als oorzaak gelden dat Amsterdam hier tot nog toe zoo in gebreke is gebleven.

Wat het onderwijs betreft, kan dit gedeeltelijk liggen in het feit, dat de Regeering, na ingewonnen adviezen, meende het tandheekkundig onderwijs aan één der Rijksuniversiteiten te moeten concentreeren, anderzijds aan de groote onkosten, die vermoedelijk het volledig onderwijs in de tandheekkunde zou vorderen.

Waar nu de belangen van het onderwijs en het verstrekken

van goedkoope tandheelk. hulp samengaan en bij een praktisch uitgevoerde behartiging daarvan de moeilijkheden elkaar opheffen, komt het mij gewenscht voor dit stelsel hier nader uit te werken.

Vooraf dient de uitdrukkelijke verklaring dat het uiterst primitieve van de tandheerkundige hulp, zooals die nu verleend wordt, geenszins te wijten is aan hen, die van gemeentewege daarmee belast zijn. De polikliniek voor tand- en mondziekten zooals die hier nu is ingericht, dient alleen voor het genezen van mondziekten en het extraheeren van pijnlijke tanden en kiezen, hetgeen echter niet meer met de moderne begrippen is overeen te brengen. En zelfs, bij de beste wil van hen, die met het verleen van die hulp belast zijn, zou het onmogelijk wezen meer conservatieve behandelingen toe te passen. De eenvoudigste conservatieve behandeling toch vordert minstens een half uur, terwijl de polikliniek door 1000 à 1300 personen bezocht wordt en de beschikbare tijd een paar uur in de week bedraagt. Ook wat de inrichting aangaat, blijkt duidelijk, dat het nooit in de bedoeling kan gelegen hebben, welkelyk tand-héél-kundige hulp te verschaffen; veeleer om a.s. artsen in de gelegenheid te stellen onder bevoegde leiding eenige vaardigheid te verkrijgen in het extraheeren en hun te demonstreeren welke behandeling eventueel zou kunnen worden toegepast.

Het oogenblik schijnt nu bijzonder gunstig om in dezen toestand verbetering te brengen.

Het tandheerkundig instituut te Utrecht is ingericht voor 100 studenten, terwijl v. jaar 120 ingeschreven waren. Bij den aanvang van den laatsten cursus meldden zich 180 studenten aan, die aan het bestaande instituut niet allen kunnen worden toegelaten.

Door deze onverwachte toename van het aantal studeerenden, kan men zich alleen reeds verzekerd achten van een 80-tal studenten voor Amsterdam, zoodra een modern ingericht instituut geopend wordt. De vooruitzichten hier op een uitgebreider klinisch materiaal waaraan men in sommige afdelingen in Utrecht nu reeds gebrek krijgt, *maar vooral het verstrekken van systema-*

tisch onderwijs voor het theoretisch tandheelkundig examen, wat in Utrecht ten eenenmale ontbreekt, zal dit aantal nog belangrijk doen toenemen. Met een inrichting voor 100 studenten zal waarschijnlijk voor de eerste decennien aan de behoefte voor Nederland voldaan zijn.

Juist omdat bij het leeren der tandheelkunst, alle operaties zeer voldoende op een kunstkop uitgevoerd kunnen worden en de student eerst nà het afleggen van een proeve van bedrevenheid daarin, onder bevoegde leiding, tot behandeling van eenvoudige gevallen in vivo wordt toegelaten is hiër van een experimenteeren op patiënten geen sprake en kunnen in een dergelijk instituut onvermogens kosteloos en minvermogens tegen zeer matig tarief goede tandheelkundige hulp krijgen.

Dit wordt dan ook in alle steden waar dergelijke instituten zijn, zeer gewaardeerd, wat blijkt uit het voortdurend stijgend getal van hulpzoekenden, voornamelijk uit den kleinen middenstand, die dus een minimum tarief betalen, terwijl aan den anderen kant de bedrijfskosten van het instituut daardoor belangrijk verminderd worden.

Het eischen van een matig honorarium heeft nog een ander voordeel. Hierdoor krijgt men op de kliniek voor conserveerende behandeling der tanden een andere klasse van menschen dan men op de kosteloze poliklinieken gewoonlijk ziet en waarbij men meer tijdroovende en kostbaar-materiaal-eischende bewerkingen — als kroon en brugwerk — kan laten toepassen. Om paedagogische redenen toch is het verkeerd studenten met minderwaardig materiaal te laten werken. De arbeidende klasse heeft voor dergelijke kunstbewerkingen geen tijd beschikbaar.

GEBOUW EN DOCENTEN.

Zoowel de inrichting van het gebouw als de indeeling van het studieplan met aantal docenten etc., is gebaseerd op de nieuwe wet voor het tandheelkundig onderwijs zooals die gereed ligt en elk oogenblik in de 2e Kamer in behandeling kan komen.

De door den Minister van B. Z. voorgestelde reorganisatie voor tandheelkundig onderwijs is geheel overeenkomstig de wen-

schen van de Geneesk. Faculteit te Amsterdam, van het Ned. Tandheelk. Genootschap en identisch met het model-studieplan van de Fédération Dentaire Internationale.

Mocht evenwel, tegen alle verwachting in, dit wetsontwerp *niet* worden aangenomen, maar volgens de wenschen der Geneesk. Faculteiten van Utrecht en Leiden het 1ste en 2de Natuurkundig examen als voorbereiding tot het theoretisch tandheelkundig examen verplichtend worden gesteld, dan zou dit een *belangrijke bezuiniging* in de hier volgende begrooting geven. Het gebouw waarvan de indeeling grootendeels het resultaat is van de ondervonden deugden en gebreken van instituten elders, is ontworpen voor $\pm$ 100 studenten, doch kan zonder belangrijke kosten aan een veel grooter aantal plaats bieden. Het moet geheel vrij liggen met den achtergevel naar het Noorden en bij uitstek praktisch en hygiënisch zijn ingericht, doch zoowel het gebouw als het geheele meubilair moet in alle onderdeelen het karakter van eenvoud dragen opdat èn bij studenten èn bij behandelde patiënten het bewustzijn levendig worde gehouden dat de tandheelkunde geen *weelde-* maar een volkszaak is.

(Zie plannen van begrooting; gebouw f 186.000).

Voor de inrichting zullen noodig zijn:

40 operatiestoelen met doorlopende spoelinrichtingen en wandtafeltjes à f 300.—	f 12000
sterilisators	- 100
glazen instrumentkastjes en tafeltjes...	- 500
1 electr. boormachine	- 300
forceps, handinstrumenten etc.	- 1000
2 electr. porcel. ovens	- 500
Röntgen app.	- 3000
photogr. toestel en inrichting atelier	- 500
project. lantaarn	- 1000
microscopen	- 300
inrichting techn. labor.	- 1500
	<hr/>
	f 21000

Hierbij komt nog de inrichting voor het chemisch en bacteriol. laboratorium etc.

Doch hoe volledig men de inrichting ook make, in elk geval blijft de begrooting beneden f 250.000.

Met het oog op de zelfstandig optredende docenten, die persoonlijk verantwoordelijk zijn voor hun afdeling, is het misschien wenschelijk aan het hoofd van het instituut geen medicus of tandheelkundige te plaatsen, maar een administrateur, die met de dagelijksche leiding, het finantieele beheer, zorg voor orde en regel belast is.

De opperste leiding zij dan in handen van een directorium of raad van beheer, waarin 2 leden der Med. Faculteit en een tandarts zitting nemen.

Voor het theoretisch-tandheelkundig-examen dient onderwijs te worden gegeven in:

Chemie & metallurgie (capita selecta).

Anatomie, physiologie, histologie & geneesmiddelleer.

Alles naar de behoefte voor den a. s. tandheelkundige ingericht. (1ste jaar)

in: de bijzondere anatomie voor het aangezicht en van de mondholte, de pathologie en path.-anatomie van de tanden en van de mondholte, de beginselen van de bacteriologie, de beginselen van de chirurgie (2de jaar)

bovendien moeten de studenten voor het eerste en voor het tweede jaar praktische cursussen volgen in propaedeutische prothetische techniek, en in operatieve behandelingen op het phantoom.

Hiervoor zijn noodig 11 docenten en het zou gewenscht zijn de colleges zooveel mogelijk in het instituut te geven.

De docenten dienen een toelage te krijgen als volgt:

docent chemie, metallurgie	...	...	f	1000
anatomie	...	...	-	1000
physiologie	...	...	-	1000
histologie	...	...	-	1000
geneesmiddelleer	...	...	-	500
spec. anatomie	...	...	-	1000
spec. pathologie & path. anat.	...	...	-	1000
bacteriologie	...	...	-	1000
propaed. prothese	...	...	-	2000
operat. phantoom	...	...	-	2000
chirurgie	...	...	-	500

---

f 12000

Voor het onderwijs voor het 3de en 4de jaar zijn noodig:

1 lector in tand- en mondziekten	...	...	f	2000
1 „ operatieve tandheelk.	...	...	-	2000
1 „ orthodontie	...	...	-	2000
1 „ prothese	...	...	-	2000
1 algem. assistent	...	...	-	2000
4 assistenten à f 1000	...	...	-	4000
1 techniker	...	...	-	1500

---

f 15500

Verder komen de volgende salarissen:

administrateur	...	...	f	3000
5 verpleegsters à f 300	...	...	-	1500
conciërge (vrij wonen, vuur, licht)	...	...	-	600
jongen	...	...	-	400

---

f 5500

Aan salarissen dus f 33000.

Rekent men voor materiaal, verwarming, electr. licht, gas, waterl. etc. 7000, dan krijgt men aan jaarlijksche onkosten

hierbij 4 % rente van f 250.000

---

f 50.000

Aan collegegelden zal ontvangen worden f 20.000, terwijl de helft van de onkosten uit de klinische praktijk wordt opgebracht. (Zie brieven van Prof. Dieck Berlijn en Prof. Michel Würzburg). Zelfs in het Rijks Instituut te Utrecht wordt in de afdeling prothese $\pm$ f 1000 meer ontvangen dan uitgegeven. Volgens vrij betrouwbare gegevens zullen deze dus bedragen $\frac{50.000-20.000}{2}$
 = f 15.000.

Resumeerende komen we tot de verrassende conclusie dat door een jaarlijksche uitgave van $\pm$ 15000 gld. de Amsterdamsche Universiteit een volledig tandheelkundig instituut kan verkrijgen, dat in alle opzichten met buitenlandsche inrichtingen van dien aard kan wedijveren en dat hiermede tevens voorzien zal wezen in een tot nu toe verwaarloosde tak, van de overigens in Amsterdam zoo uitstekend geregelde gezondheidsdienst.

Politie en brandweer, die recht hebben op kosteloze geneeskundige behandeling, zullen dan ook tandhéélkundige hulp kunnen krijgen die in overeenstemming is met de eischen van den tegenwoordigen tijd.

Het systematisch onderzoek van het gebit van schoolkinderen, waarvan de noodzakelijkheid in den laatsten tijd hier ter stede door een geargumenteed adres van de Amsterdamsche Tandheelk. Vereeniging aan den Gemeenteraad, en door voordrachten van Prof. Jessen uit Straatsburg en Dr. v. d. Hoeven uit den Haag zoo warm en overtuigend is bepleit, en dat in bijna al de beschaafde landen bestaat (in 120 Duitsche steden zijn reeds Schooltandklinieken) wordt op deze wijze voor Amsterdam gemakkelijk gemaakt, zonder dat daarvoor extra financieele offers noodig zijn.

Ook de studenten in de geneeskunde zullen van deze inrichting profijt hebben, terwijl het oeconomisch belang voor de stad, waar een 100-tal studenten meer komen, voor de hand ligt."

Dit antwoord vergezeld van uitvoerige plannen en teekeningen voor een Instituut van den architect Salm, met gebruikmaking der plannen voor het „Victoria Dental Hospital" mij door Dr. Wittaker welwillend afgestaan, mocht de goedkeuring van

faculteit, curatoren en den wethouder Dr. Josephus Jitta wegdragen.

De gemeente-architect voor ziekenhuisbouw, de heer Hulshoff, had echter eenige technische bezwaren en vond ook de begroo-ting te laag omdat nu eenmaal de gemeente steeds duurder bouwt dan een particulier.

Na eenige conferenties op verzoek van den directeur van den gem. geneesk. dienst Dr. Wortman, kwam een geheel nieuw ontwerp tot stand dat ik het ontwerp-Hulshoff-Wortman-Hamer zou willen noemen en dat geheel gereed ligt, doch dat ik U niet kan vertoonen, omdat de tegenwoordige wethouder den heer Hulshoff geen vergunning wilde geven het mij af te staan om het te publiceeren of te vertoonen.

Het oorspronkelijke plan was dat ons instituut bij de begroo-ting voor plan-Zuid, waarop het dan ook ontworpen was, mede zou worden behandeld. Dit was echter geenszins noodzakelijk en ware de oorlog niet uitgebroken dan zou het er misschien reeds eerder gekomen zijn, ja zelfs als plan-Zuid niet doorging. Als bewijs hoe goed de zaken stonden moge blijken uit een schrijven van Dr. Wortman van 23 Juni 1913, waarin o. a. staat:

„De zaak is aan het rollen. Dezer dagen is de wethouder Jitta bij den Minister van Binn. Zaken geweest en zij hebben zich vrijwel verstaan over het toekomstig tandheelkundig instituut. *) Rest natuurlijk nog een aantal preparatieven, maar de wethouder wil met bekwamen spoed voorwaarts. De vraag doet zich nu voor of het niet mogelijk zal zijn om vóór dat het instituut klaar is aan te vangen met een theoretische cursus voor het eerste jaar. Mij dunkt, met wat goeden wil zal daar wat op te vinden zijn. Volgens den wethouder zijn er lokalen genoeg voor te vin- den en het was dunkt mij eveneens mogelijk om bij voorbaat een en ander van materiaal aan te schaffen, dat later naar een nieuw instituut verhuizen kan. Ik heb er aan gedacht b.v. de Waag op de Nieuwmarkt, die eerstdaags door verhuizing van het stads-archief vrij komt, tijdelijk in te richten. Daar zijn nog historische

---

*) Dit slaat op de mogelijkheid om ook in Amsterdam de tandh. examina af te leggen.

herinneringen aan verbonden. De Waag was immers eertijds de werkplaats van anatomen en chirurgijns?"

Dat was in 1913.

De reden waarom de instituutplannen toen kans van slagen hadden, zelfs zonder Rijks- of Gemeentelijke steun was, dat we waarschijnlijk de beschikking hadden over eene belangrijke som geld.

Het was mij nl. gelukt, een vermogend echtpaar dat met plan- nen rondliep aan Amsterdam een schenking te doen, te bewegen dit voor ons instituut te bestemmen in navolging van de Stichting van Freifräulein von Rotschild: het Zahnärztliche Institut „Carolinum" te Frankfort.

Deze onderhandelingen hadden al in zoover vasten vorm aangenomen dat de wethouder Jitta en Prof. Rotgans er van in kennis waren gesteld en ik ben overtuigd dat het tot een goed einde was gekomen ware niet in 1914 de oorlog uitgebroken waardoor die aangelegenheid toevallig voor goed van de baan was.

Maar ik kan U nog een ander geheim vertellen. Wanneer het gebouw tijdig in orde was geweest zou deze inrichting waarschijnlijk in het bezit zijn gekomen van de prachtige bibliotheek van den heer Grevers, die testamentair aan Amsterdam was vermaakt, terwijl zeer zeker zijn verzameling preparaten, waarvoor nu in Amsterdam geen plaats te vinden is, daar zou zijn ondergebracht.

Dat alles is zeer droevig.

De kans op een belangrijke schenking zal, voor Amsterdam, voorloopig wel verkeken zijn. Van O.W.-ers kan men een dergelijke nobele geste niet verwachten en de veel gesmade en geplukte kapitalist zal, na het betalen van zijn belastingen, wel niet veel overhouden, terwijl ook het gebeurde met het legaat „Borski" en het „P. W. Janssen ziekenhuis" zeker niet tot aanmoediging kan strekken.

Zoo waren we dan weer geheel afhankelijk van de Gemeente-finantiën.

„Plan Zuid” kwam in 1916 in den Gemeenteraad en toen het Bestuur der A. T. V. ter aanbeveling van ons Instituut aan de Raadsleden een adres meende te moeten zenden, omdat het overtuigd was dat de hulpverschaffing aan onvermogen tandlijders — „dus armenzorg” — door de voorgestelde plannen zeer belangrijk verbeteren *moest*, maar ook om daardoor „onderwijs op sleeptouw te nemen,” meende collega van Hasselt in een ingezonden stukje in het Handelsblad hier tegen te moeten protesteeren.

De wijze waarop het bestuur der A. T. V. zich die regeling dacht was (volgens v. Hasselt) niet de meest doeltreffende en niet in overeenstemming met de plannen daarvoor, beschreven in eene brochure: „De strijd tegen het tandbederf en de schooltandverzorging.”

Wat de plannen voor het Instituut betreft, schreef v. Hasselt: „dat hem van nabij bekend was, dat verschillende tandartsen, en waarlijk niet de eersten de besten in het thans in 't leven roepen van een Tandheelk. Onderwijsinrichting te Amsterdam zien een voor die stad zeer kostbaren maatregel, waarvan het nut voor de onvermogenen in verhouding al zeer gering zal blijken en die, naar zij in hooge mate vreezen, niet in het belang zal zijn van het Tandheelkundig Onderwijs in ons land.”

Niemand behoeft thans meer te vreezen of te hopen dat er van deze plannen iets zal komen. Een zoo goed als brankroete gemeente als Amsterdam zal zich in de tegenwoordige tijdsomstandigheden nog wel eens bedenken aler zij voor „plan Zuid” een 40 miljoen of voor het Instituut alléén een half miljoen tracht te leenen.

Toch is het jammer dat deze stichting indertijd niet tot stand gekomen is.

Niet zoozeer voor de hulpverschaffing aan tandlijders. Ik ben overtuigd dat de nu ingeslagen richting — (maar wie had dit mogelijk geacht), Collega v. d. Molen is naar ik meen, de eerste en eenige die als Hoofd eener Gem. polikliniek in geen enkel verband staat met de Universiteit, — ten goede zal komen aan de tandheelkundige hulp die van gemeentewege verstrekt

wordt, mits men v. d. Molen voldoende vrijheid en geld geeft om zijn kliniek naar behoefte uit te breiden.

Maar het gemis van een Amsterdamsche Onderwijsinrichting zal wellicht spoedig acuut gevoeld worden.

Zonder ook maar eenigszins, door deze kleine historische bijdrage aanspraak te willen of mogen maken op den naam geschiedschrijver, zoo matig ik mij wel aan de gave die beroemde historici veelal bezaten i.l. het juist inzicht in de dingen die komen zullen.

En deze toekomst is des te gemakkelijker en zekerder te voorspellen als zij het logisch gevolg is van gebeurtenissen of handelingen die wel-bewust geschieden en die zich reeds hier en daar gewroken hebben.

Ik verwijs hier naar uitingen en inzichten verkondigd in mijn verschillende openings-redevoeringen.

Door de nu voorgestelde reorganisatie van het tandheelkundig onderwijs komen wij veel meer in de richting der stomatologen en dit heeft misschien zijn goede zijde, als wij ons maar bewust zijn van de gevolgen die dat voor onzen stand kan hebben.

Wanneer de studie te langdurig en te kostbaar wordt en de vraag naar tandheelkundige hulp grooter, zal er, naast deze geleerden, een andere generatie van vaklieden komen die het nuttige werk, waarmee wij ons nu bijna uitsluitend bezig houden, zal overnemen. (Dit is in Zwitserland reeds geschied.) *)

Ik wil hiermee niet zeggen, dat ik het nut van algemeene medische kennis voor den a.s. tandarts onderschat, maar we moeten niet uit het oog verliezen dat het gemis hiervan zich in de dagelijksche praktijk niet in die mate doet gevoelen dat het een langdurige studie in deze vakken zou billijken, terwijl *medisch inzicht*, dat we wel degelijk moeten hebben, toch niet door groote geleerdheid verkregen wordt.

De behandeling der eigenlijke mondziekten zouden we gaarne aan de stomatologen overlaten. En om de artsen gelegenheid te geven zich in de mond- en tandheelkunde te bekwamen had het

*) Leest en herleest in het juist verschenen T. v. T. (15 Febr.) het artikel „Hedendaagsche problemen” van collega W. L. VAN ANDEL.

Utrechtsche Tandheelk. Instituut kunnen dienen, terwijl voor de opleiding van de minder geleerde practici Amsterdam zijn vakschool zou hebben gehad.

Ik vind dus twee soorten tandheelkundigen gewenscht en onvermijdelijk, maar ik zou het een ramp vinden als er nóg een derde soort bij kwam.

In 1911 wenschte de Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst dat de geheele tandheelkundige stand zou verdwijnen en verzond (9 Mei 1911) het volgende request aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

„Naar aanleiding van het door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken ingediende wetsontwerp tot wijziging van de wet van 25 December 1878, houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker enz. acht het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst het noodzakelijk het onderstaande aan Uw aandacht te onderwerpen.

Het Hoofdbestuur is van oordeel, dat de tijd gekomen is te erkennen dat het niet meer in het algemeen belang kan zijn de tandheelkunde als een afzonderlijk vak, bijna alleen technisch, zonder noemenswaardige medische opleiding, te behouden. Zij zal opgenomen moeten worden in de reeks der speciaal beoefende onderdeelen der geneeskunst.

De redenen, die geleid hebben tot de noodwet van 25 December 1878, zijn vervallen. Het gebrek aan artsen, die zich aan de tand- en mondheelkunde wilden wijden, bestaat niet meer en de ervaring heeft geleerd, ook met het oog op de groote ontwikkeling der geneeskundige wetenschappen, die zeker op de tandheelkunde hun invloed doen gelden, dat de tandheelkunst weder tot de geneeskunst moet worden teruggebracht.

Hij, die het artsexamen heeft afgelegd, wordt geacht voldoende algemeene en bijzondere kennis der geneeskunst te bezitten om de algemeene praktijk uit te oefenen. Bij hem is de basis aanwezig, waarop hij zich tot specialist kan vormen d. i. het geheel beheerschen van eenig onderdeel der geneeskunst door bijzondere studie en oefening. Het is bekend hoe langzamerhand

meer en meer de behoefte aan den geneesheer-specialist is ontstaan en niemand zal er aan denken voor hem een afzonderlijke vakopleiding in het leven te roepen zonder een voorafgaande algeheele geneeskundige opleiding. Voor den tandheelkundige is dit zeker niet in mindere mate het geval en het is meermalen gebleken dat het gemis aan die medische kennis bij den tandmeester noodlottig werd voor den patiënt.

Het Hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst meent dan ook dat met een uitsluitende vakopleiding voor dit deel der geneeskunst dient te worden gebroken en het op een lijn moet worden gesteld met de andere speciale vakken.

De a.s. tandarts moet na zijn artsexamen gelegenheid vinden voor speciale beoefening van zijn vak en om de speciale techniek te leeren.

Evenals nu alle tandartsen (medici) en tandmeesters worden bijgestaan door een of meer technici (vervaardigers van gebitten, kronen, bruggen enz.) zullen deze personen onmisbaar blijven en het zou misschien overweging verdienen voor hen een afzonderlijke vakopleiding te scheppen. Immers het medische beroep eischt thans reeds tal van helpers, waarbij het technische op den voorgrond treedt. Hier zij te dien opzichte slechts gewezen op het vervaardigen van orthopaedische apparaten, brillen, kunstoogen enz. op de hulp bij verpleging, massage, heilgymnastiek.

Het Hoofdbestuur meent op deze gronden U in overweging te mogen geven de voorgestelde wetswijziging niet aan te nemen, doch aan de tandheelkunde, zooals die zich thans ontwikkelt, de plaats toe te kennen in de reeks der medische speciale vakken, die haar volkomen toekomst m. a. w. door alleen hen tot de uitoefening der tandheelkunst toe te laten, die met goed gevolg het artsexamen hebben afgelegd.

Mocht evenwel onverhoopt de voorgestelde wetswijziging worden aangenomen dan acht het hoofdbestuur het dringend noodig dat althans art. 1 waarin voorgesteld wordt in het opschrift en in den considerans van de wet van 25 December 1878

voor het woord: „tandmeester” te lezen het woord: „tandarts”, vervalt en dat in verband daarmee in de voorgestelde artikelen II en III de naam „tandmeester” worde hersteld.

Door aan hen, die niet de gewone geneeskundige opleiding in haar geheel hebben genoten, den titel van arts, n.l. van tandarts wettelijk toe te kennen, wordt een door tandmeesters onrechtmatig aangenomen en onjuiste titel bij de wet onnoodig en ongemotiveerd gesanctionneerd. Een en ander zal misleidend werken en dit zal zeker niet ten voordeel strekken van den goedvertrouwenden patiënt.

Namens het Hoofdbestuur der Ned. Maatschappij
tot Bevordering der Geneeskunst.

w.g. K. A. F. DEELEN, Voorzitter.
C. F. SCHREVE, Secretaris.”

In hetzelfde Tijdschrift v. Geneeskunde 20 Mei 1911, waarin dit request was opgenomen, lezen wij van Prof. Burger, den hoofdredacteur, het volgende, waaruit moge blijken welk een uitstekend verdediger wij in hem en in de Amsterdamsche faculteit voor ons systeem hadden:

„Geachte Collega's (Aan het Hoofdbestuur der Mij. tot Bev. der Gen.)

Vergun mij, naar aanleiding van het in dit nummer afgedrukt, door U aan de leden der Tweede Kamer verzonden verzoekschrift, een vraag tot U te richten.

Het heeft mij aangenaam verrast te ervaren, dat de tandheelkundige opleiding — een onderwerp, dat mij sinds verscheidene jaren bezighoudt en tot welks oplossing ik, naar bescheiden krachten, mocht medewerken — ook Uw belangstelling heeft gewekt.

Dat gij, op grond van Uw studie van dit onderwerp, een andere oplossing van het vraagstuk wenscht dan die door mij wordt voorgestaan, mag aan deze vreugde geen afbreuk doen.

Eveneens kan het slechts worden gewaardeerd, dat gij Uw meening openlijk wilt belijden, juist nu deze afwijkt van de adviezen, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, uitge-

bracht door de Staatscommissie voor de tandheelkundige opleiding en door de geneeskundige faculteiten van onze vier hoogeschole.

Toch koester ik tegen Uw optreden een ernstig bezwaar, en ziehier nu de vraag die ik tot U wilde richten:

Waarom hebt gij, in Uw schrijven aan de leden der Tweede Kamer niet gesproken namens U zelve; gesproken als menschen, die, op grond van nauwgezette bestudeering van het ahangig onderwerp, tot een eigen, afwijkende overtuiging zijn gekomen? Waarom — met andere woorden — hebt gij Uw brief ondertekend als Hoofdbestuurders der Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, welke maatschappij U daartoe geen opdracht had verstrekt?

Terwijl de statuten U nadrukkelijk belasten met de uitvoering van de besluiten der Maatschappij, komt het mij voor, dat Gij op zulk een besluit alleen dan hadt mogen vooruitloopen, indien gij met besliste zekerheid hadt geweten, dat gij aan een in de Maatschappij algemeen gedeelde overtuiging uiting geeft.

Daar nu sedert bijna vijf-en-twintig jaren het tandheelkundig onderwijs in de Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst geen onderwerp van bespreking heeft uitgemaakt, en zij, die zich over deze zaak deden hooren, bijna zonder uitzondering met U van meening verschillen, daar blijft het voor mij een open vraag, wat U kan hebben bewogen Uw verzoek tot de Tweede Kamer te doen in Uw hoedanigheid van hoofdbestuurders onzer Maatschappij.

Is het van Uw welwillendheid te veel gevergd wanneer ik U kom verzoeken met het antwoord op deze vraag niet te wachten tot de aanstaande algemeene vergadering?

Collegialiter,
w.g. H. BURGER."

U weet dat het request van de Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst in alle opzichten een fiasco is geweest. De wet is aangenomen en de titel „tandarts" is er gekomen vooral door de verdediging van Prof. G. A. van Hamel.

De stomatologen hebben geen succes gehad, laten wij oppassen dat de gevaren ons nu niet van een anderen kant gaan bedreigen.

Het slot wijkt nog al af van hetgeen ik op de A. T. V. club heb beweerd.

Hiervoor zijn twee redenen. Ten eerste kan men in eene cause-rie wel eens iets zeggen wat men liever niet gedrukt ziet. En hoewel het mijn vaste overtuiging is, dat het verstandiger zou wezen zich, òòk op onderwijs gebied, meer te richten naar landen die nog een toekomst hebben, dan naar het zieltogende continent van Europa, zoo gebiedt de neutraliteit van het T. v. T., dat ik daarover hier niet uitweid.

Maar er is nog een reden.

Het zal zonderling schijnen dat ik, als lid, als vader van de Permanente O. & E. Commissie — (die immers 20 jaar geleden op voorstel van coll. Leopold Frank, naar aanleiding van mijn openingsrede als Voorzitter van het N. T. G. in 1901, door mij werd ingesteld en die steeds een leidende positie in onderwijszaken heeft ingenomen), — meeningen verkondigd heb, die in strijd schijnen te zijn met de opvattingen zooals die nu door de O. & E. Commissie gehuldigd worden en die daar *met algemeene stemmen* werden aangenomen.

Is het af te keuren dat ik, nu de opvattingen omtrent het onderwijs, zooals ik die gedurende 20 jaar heb verdedigd, eene mislukking schijnen te zijn, mij niet verzet tegen een reorganisatie van dat onderwijs waarvan jongere, bekwaamere en krachtiger collega's zich de illusie maken dat het een verbetering zal brengen in een onhoudbaren toestand?

En is het te verwonderen dat ik tegenover deze voorgestelde verbetering toch ietwat sceptisch sta?

Wanneer we lezen in de Tandh. Studenten Almanak voor 1921 (zie bespreking in het T. v. T. blz. 96.)

„'t Practicum Orthodontie onder leiding van lector van Leon bijgestaan door den heer Edel, kon zich niet in veel animo verheugen.”

„Dr. Remijnse gaf weer zijn colleges over de beginselen der alg.chirurgie. Later volgde Dr. Waller hem op. Over het algemeen werden deze colleges, die toch buitengewoon interessant waren, slecht bezocht.”

„De colleges over Orthodontische Techniek van den heer Edel en over Protheseleer van Mej. Schuiringa werden vrijwel verwaarloosd.”

Zou men dan werkelijk denken dat door het uitbreiden der wetenschappelijke vakken en het in uitzicht stellen van een promotie de geest op het Tandh. Instituut kan verbeteren?

Zou dan ook hier niet weer gelden: „Plus que ça change, plus que c'est la même chose.”

Het bijbrengen en aankweeken van kennis en het ontwikkelen van aangeboren handigheid alléén, is niet voldoende.

Zoolang we leven in een periode waarin het grootste gedeelte van het mensdom in arbeid een vloek inplaats van een zegen ziet en zoolang zich óók bij het tandheelkundig onderwijs geen moreele en ethische invloeden doen gelden, zullen we er nooit komen.